

જી. બી.

નવલ-કુસુમ.

નાટકનાં ગાયનો.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

આપુતાલ બી. નાયક.

મુંબઈ ગુજરાતી નાટક મંડળીના માલિક.

ભાગ્યભુવન ધીએટર—અમદાવાદ.

સર્વ હક પ્રસિદ્ધ કરનારને સ્વાધીન છે.

આવૃત્તિ ૩ છ

સંવત ૧૯૭૯

પ્રત ૫૦૦૦

મત ૧૯૨૨

ટેલ એડવાન્સ પ્રીન્ટિંગ પ્રેસમાં શા. ચીમ. સા.
ગોધરાદામ ત્રાપી.

ડ. શ્રીકાંતા વાડી—અમદાવાદ.

મુદ્ર. ૦-૪-૦

50207

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોલેજમાં મોકલેલ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કંપીરાજિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૪૦૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ નવલકાંડુકુમ

વિષય દે : ૨૦૧

સુખચંપાત્રો.

ચાગિની—એક યોગસિદ્ધ મહાત્મા.

ચંડસેન—ચંડપૂરનો રાજા.

નવલ—અશ્વત્થમદનો રાજા.

કસુમ—ચંડસેનના મહુમ વચ્ચરની પુત્રી.

રઘો—નવલનો એક લાખી હજુરી.

નાથી—રઘાની નતી સ્ત્રી.

શિવલી—રઘાની છાકરી.

ખાપરો— ચંડસેનનો હજુરી.

કેડીઓ—ખાપરાનો છોકરો.

મીઠી—કુસુમની ખાસ દાસી.

હરખારી, વારામના, પ્રધાન, દાસીઓ, ચોપદાર,
સિપાહીઓ વગેરે, વગેરે

નવલ—કુસુમ.

નાટકનો દ્વંકસાર.

અંક ૧લો.

રંમપૂરના અભિમાની રાજા ચંડસેનના રણવાસના પાછલા ભાગમાં એક દિવસે રાત્રે એક યોગિની અજાણજન ગાતી પસાર થઈ. પહેરેગીરાએ ના પાડી છતાં અદ્વૈતવાદિની યોગિનીએ રાજાની દરકાર ન કરી. રાજા ક્રોધાયો અને અભિમાનના મદમાં યોગિનીનો તિરસ્કાર કર્યો યોગિનીએ “ તારા જ મહંમ પ્રધાનતી પુત્રીને હાથે તારા પરાજય થશે ” એવું ભવિષ્ય બાપ્યું. અને તે યોગશક્તિથી પ્રત્યક્ષ દેખાડ્યું. તેમજ કહ્યું કે એ ભવિષ્ય ખોટું પાડવા તું હજાર પ્રયત્નો કરશે, પણ નહીં સમજાવે કે આખર તો, “ ભલે જન કોટિ પ્રયત્નો કરે, થાશે ધાર્યું જો ધરણીધરે, ” રાજાને આથી વધારે અભિમાન થયું તેણે “ હવે જોકે છું કે ધાર્યું કાનું થાય છે મારું કે ધરણીધરનું ” એ વિચારથી પોતાનેજ હાથે ઉછરેલી પ્રધાનપુત્રી કુસુમને પોતાના ખવાસ ખાપરા મારફત મરાવી નાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતું ભવિષ્ય જાણનારી યોગિની કુસુમને તો ભાવિપતિનું સ્વપ્નમાં દર્શન કરાવી ચંડસેનના મહેલમાંથી નસાડી ગઈ. ચંડસેન તો કુસુમને મરેલીજ માની બેઠો. કુસુમનો રવખાનો પતિ તે અજીતમઢો યુવક રાજા નવલસિંહ, નવલને પણ કુસુમનું સ્વપ્ન આવવાથી તે પણ તેના પર આસક્ત હતો. એવામાં યોગિની કુસુમને નવલના ક્ષયનમાં લઈ આવી અને રંભા નામ ધારણ કરવાનું કહી ચાલી ગઈ. નવલ—કુસુમને પ્રેમ સંબંધ બંધાયો અને રંભા (કુસુમ) મરવાને બદલે ધરવર કૃપાથી અજીતમઢી પટરાણી ગઈ.

૬ અંક ૨ જો.

—:—

શિકારના હેતુથી એક વખત રાજા ચંડસેન અજિતગઢથી થોડેક દૂર જાયણી નાખી પડેતો હતો તે એક શિકારના પા-
છળ પડી અગ્નિનક અજિતગઢના પ્રાદુર્ભા શિવમંદિર સમક્ષ
આગ લાગ્યો ત્યાં રાણી રત્ના (કુલમ) પોતાની સખીઓ સાથે
દશન માટે આવેલી હતી તેને જાણ તે પ્રેમવશ થતા અને
ઉન્મત્ત અવસ્થામાં જ. છીમાં પાછો ફર્યો. રાજાની આવી હા-
લતજાઈ પ્રધાને બળથી નહીં પણ કળથી રત્નાને મેળવવાની
સલાહ આપી અને તેને પરિણામે એક કપટભરેલ પત્ર
લખી નવલને એકસો મિત્ર તરીકે મળવા બોલાવેલો. અને
બહાનું કાઢી તેને કેદ કરી છૂટકારાના બદલામાં ગંજાની
માગણી કરવી, એવો નિશ્ચય થયો પત્ર નવલને મોકલવામાં
આવ્યો અને રાણી તથા પ્રધાન આદિ મંત્રી મંડળની બહુજા
ના છતાં પણ એક ટેકી નવલ ચંડસેનને મળવા આવ્યો,
પરંતુ નવલના આવ્યા પહેલાં તે તે આવશે કે નહિ એવી
ચંડસેનના મનમાં શંકા થઈ ત્યાં આપગએ બીજી યુક્તિથી
રંજાને લઈ આવવાનું બાકું ઝડપ્યું અને તે અજિતગઢ તરફ
આણતો થયો નવલ આવ્યો અને આમ તકરાર ઉઠાવવાથી કપ-
ટથી કરેલી ચંડસેનના તંજુની નાના બારીને ચીરી નાખી,
કારણકે ઇશ્વર વિના કામને પણ ન નમવું એ નવલના કુળની
પ્રતિજ્ઞા હતી બારી ચીરવાનો આરોપ મૂકી તકરાર ઉઠાવવામાં
આવી અને નવલ ત્યાંથી કેદ થયો આપરો (નવાખના વેશમાં)
અજિતગઢમાં આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં નરલના કંજુસ ખરાસ
રખાની અહીં નહાવતાવી રાણીને નસાડાની ગોઠવણ કરી પરંતુ
એ મસલત રખાની દીકરી શિવલીએ સાંભળી અને તે રાણી રંજા
ને જણાવી. રાણીએ યુક્તિથી પોતાના વજો રખાની ખાચડી નાથી

ને પહેરાઈને અને તેથી નાથીને રાણી જાણી આપશે ઉપાડી
 મયો રજપૂતાણી ચતુરાઈથી મચી મધ, ચંડસેન કારાગૃહમાં નવલને
 પોતાના મદનું હર્ષન કરાવતો હતો તેટલામાં આપશે આવી
 પહેાચ્યો. ચંડસેનને પોતાની આશા સફળ થયેલી જાણી આ-
 નંદ થયો પણ અંતે બેદ ખુલી જતાં તેના કોપનો પાર રહ્યો
 નહિ. આ યુક્તિમાં નિષ્ફળ થવાથી પહેલાના ઠરાવ પ્રમાણે
 તેણે અણતગદ રાજમંડલને પત્ર લખી રાજ નવલના છુટ-
 કારાના બદલામાં ખુલી રીતે રાણી રંબાની માગણી કરી.

—:—:—

અંક ૩જો.

—:—:—

પોતાના પતિ નવલ રખતસર પાછો ન ફરવાની રંબા
 (કુસુમ) અત્યંત શોક કરવા લાગી તેવામાં યોગિનીએ આવી
 " તારેજ હાથે તારા પતિનો છુટકારો થશે " એવું આશ્વા-
 સન આપ્યું તેમજ કાનમાં પહેરવાનું એક કુંડળ આપી
 કહ્યું કે " આ કુંડળને કનમાં પહેરવાથી તારા ચહેરામાં
 જનનારને એવો ફેરકાર જણાશે કે કાંઈ પણ ને ઝાળખી
 શકશે નહિ અસહ્ય રૂપમાં આવવા માટે ને વસ્તુ બધું લેવી "
 યોગિનીના જવા પછી ચંડસેનના પત્ર આવ્યો ને કુસુમે
 પુરૂષવેષે બહાર પડી પતિને ઊડાવવાનો નિશ્ચય કર્યો પુરૂષ-
 વેષ ધારી પોતાની મીઠીને પોતાનો રકિત જણાવી તે દત્તા
 રમાં આવી, ત્યાં તેણે પ્રધાન આદિને એવી યુક્તિ દેખાડી કે
 "આપણે બહાદુર યોધાઓ સથે અહીંથી જવું, અને સ્ત્રી
 વિષે ચંડસેનના રજપૂતાસમાં દાખલ થવું હું કૃત્રિમ રાણી
 થઈશ અને રાજને મળવાને બહાને ચંડસેનને સાથે બોલાવીશ
 ત્યાં ચંડસેનને ઠગ કરી લેવો એટલે તરતજ મહારાજનો
 છુટકો થશે" આવી યુક્તિ કરી કુસુમ સ્ત્રીવેષ ધારી યોધાઓ
 સાથે ચંડસેનના અંતઃપુરમાં આવી. ચંડસેન પાસે નવલને

છેલ્લીવાર મળવાની માગણી કરવામાં આવી. ચંડસેને તે માગણી સ્વીકારી અને તે નવલને રાણી પાસે બોલાવ્યો નવલ રાણીને આવેલી જોઈ કાપ્યો અને મારવા તૈયાર થયો તેને બચાવવા આવતાં તેનેજ હાથે ચંડસેન કેદ થયો. નવલ પોતાના પ્રધાન આદિ રાજમંડળ અને બચાવનાર વીર રાજપૂત બાળ-કને જોઈ આશ્ચર્યચકિત થયો તેવામાં ત્યાં એકાએક ચોગિનીએ પ્રગટ થઈ પુખ્તસિંહની મરી ગયેલી કુસુમ અને અજીતગદની રાણી રંભા તરીકે ઓળખાવી બેઠે ભાગી નાંખ્યો અને પોતાનું "ભલે જન કાટી પ્રયત્નો કરે, થાશે ધાર્યું જે ધરણીધરે" એ કથન સિદ્ધ કરી બતાવ્યું. અભિમાની ચંડસેન જ્ઞાની બની ચોગિનીના આશ્રયથી ચોગી બન્યો. નવલ કુસુમ આનંદ સહિત પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

નવલ-કુસુમ.

ચોગિની— ઇશ્વર સ્તુતિ.

શૈલજના કાન્ત સ્વયંભૂ દીનખંધુ ક્યાસિંધુ—શૈલજના
ગર્વ ધારી, ત્રિપુર ભારી, દીધા તારી, તે સ્વયંભૂ—
શૈલજના.

મિથ્યા ઉતારી, ગર્વ જગ દો આત્મજ્ઞાન રસે ભરી,
દો શક્તિ ભક્તિ સંગ ભોળા, શાન્તિ શાન્તિ વિસ્તરી
પ્રભુમી પદે પ્રાર્થુ પ્રભુ— શૈલજના.

ચોગિની—

૨

અમર કરી લેને માનવ દેહ ધરી, પ્રેમથી કરી
હરિરસ ભરી—અમર.
નાહક આ તક અણુમોલી બશે, સમજ તું જરી,
સમજ તું જરી—અમર.

કાયા સુતરને તાંતણે જે બાંધી આ જીન્દગાની છે,
હરિયા તણા મોજાં સમી તું જૂઠી બણ જીવાની છે;
અણુધારી આ અજ્ઞાન જે આ આંખ બંધ થવાની છે,
અંતર તણી સહુ આથ અંતરમાં સમાઈ જવાની છે.
માટે બજ હરિ હરિ બજ હરિ, હરિ બજ હરિ,
હરિ બજ હરિ—અમર.

ચોગિની—

૩

અજ્ઞાની જરા જેને ગ્રીણી આંખ ખોલી—અજ્ઞાની.
કેમ માયામાં રહ્યો ડોલી ?—અજ્ઞાની.
સીતા હરી ન્યારે રાવણે ગદ્ય ક્યાં ? રામની શક્તિ અતોલી.
એજ રાવણ બળ ક્યાં ગયું ન્યારે, રામે લંકા રાણી—અ.

હયા ફરે ત્યારે છુદ્ધિ ફરે જાય ચુલે મડી ચતુરાઈ,
હાથ કરાં હથિયાર રહે હાથમાં, જીમનાં જીમ કટાઈ—અ.
ચોગિની—

જલે જન કાઠી પ્રયત્નો કરે
થાશે પાર્યું જ વરણી ધરે—જલે.

કુંસુમ—

૪

ન કર રે હો કાળી કાયલડી ટફકાર—ન કર રે.

હું જોખન જરી નાર—

મારે મ્હોલે નથી જરથાર—ન કર રે.

ઝરમર ઝરમર મેહૂલો વરસે વીજ કરે ચમકાર

તેમાં પાપીણી પીયુ પીયુ બોલી

શુ કાળજ મારે કટાર રે—ન કર રે.

માત મરી ગઈ તાત ગયા મરી, આત ન જાળ લેનાર,

પરને પનારે પડી હું મરી છું

મરેલીને નહિ માર રે—ન કર રે.

સર્વે સખી—

૫

આવ્યું જોખન આવે તે કાલ જશે રે—આવ્યું.

ભોળાં બૂલી જરોસે બૂલ ખાશે રે—ભોળાં.

બૂલ ખાશે રે,

પસ્તાશે રે—આવ્યું.

જવી ઝળકતી વીજ સરી જશે રે,

જવી કુલ કળી ખીલી ખરી જશે રે;

મેઘના ધનુષ રંગ વિખરી જશે રે—આવ્યું.

કુંસુમ—

૬

કોઈનું કર્યું કંઈ થાય નહિ, છે કર્મ સહુ કરનાર—કોઈં

કર્મ સહુ કરનાર ન કોઈંથી, કર્મ કદી ફરનાર—કોઈં

કર્મ કાગળે પુર્વ જન્મનાં, દીધાં જમે થનાર;

દીધાં તેવાં લેવાં પાછાં, જોજ કર્મ વ્યવહાર—કોઈં

જમે કરાવ્યા હશે કંકરા, મણી નથી મળનાર;
 જમે મણી તો ત્રિશુલથી, ટાળ્યા નથી ટળનાર—કોઈં
 ડોહીયો—

અકલના ખાં દો તે આપો મનસાફ
 જૈરી વરે કાણુ બેટો કે બાપ ?—અકલનાં
 મેં જ નારી, મનથી ધારી, કરવા મારી
 તે પર વારી;

બાપ કરે વરવા તણી વાત—જૈરીં
 કહે બાપો છે જૈરી એ મારી,
 કહે બેટો આ મારી થનારી,
 એમ અમારી, નિત્ય થનારી, મારા મારીથી
 જઈ હારી;

પુછું છું એ કામ પતાવો પંચાત—જૈરી.

કુસુમ— નાના પ્રીતમ નહીં જાઓ—ના ના.
 રહેજ વાતમાં શું રીસાઓ
 આવો આવો આવો રે—ના ના.

સખી— સખીરી કોને તું સાદ કરે ?

કુસુમ— ઓ નાથ !

સખી— આ શું ?

કુસુમ— અપરાધ અરે !

મુજ નેણુ ઝરે શું હાસ્ય કરે,

જાઓ ધાઓ ધાઓ—અટકાવો રે—નાના.

જ દોડ દોડ એ ઓ જાયે.

૧ સખી—ક્યાં ?

કુસુમ— ઓ જાયે.

૧ સખી—ક્યાં ?

કુસુમ— ઓ જાણે.

અહીં અહીં જાણે, તહીં તહીં જાણે—
લાવો, લાવો રયામ સમજાવોરે—નાના.

કુસુમ—
સખી સહુલો સંચરે, તાતી વેળું માંચ,
હાથ ! ન સરજી વાહળી, જઈ કેત પિશુને છાંચ.

કુસુમ— ૧૦
ઝેજ ઝેજ અલખેલો છેલો, ખાંકી સૂરત વાળો છે;
ઝેજ ઝેજ ઠગ બગ રૂપાળો, કપટી કાળજ કાળો છે.
ઝેજ ઝેજ મુજ લીતર લેઢક, બારી બમરનો બાલો છે;
ઝેજ ઝેજ મુજ કાળજ વેધક, કાતિલ નેણ કટારો છે.
ઝેજ ઠગારો ઝેજ ધૂતારો, ઝેજ હુંટારો મારો છે;
ઝેજ બહુગર કામણુગારો, મુજ મનનો હરનારો છે.

યોગિની—કંથ પરનો પંથ દૂર છે,

કુસુમ—આ,

યોગિની—આરાવળિ હારો છે,
ધારો અહીં પલ્લુ ગાઉ હજારો;
ચિત્રપટે ચમકારો છે.

વીરરાજ પુત મહાદેવ મુત.

કુસુમ— નવલરાજ વર મારો છે !

યોગિની—છે વિધિનો વરતારો,
સ્વપ્ન વર તારો સત્ય વર તારો છે.

કુસુમ— બહેન,

સખી— સુખે જા, સંગજ નજરે,
કાંણુ કહે વર તારો છે,

હમઝે આશીશ હુનિયા કરિયે,
તારો ધધર તારો છે.

કાડીઓ—

૧૧

ભગતું ભગ સહુણી, ભગ ભગ તું ભગ-ભગ તું.
ટળવળ્યો દિવસ બહુ તને મળવાને,
મળ્યો માંડ છે લાગ ભગ તું.
વખત ન કર ગોરી ગળે આસકને,
લાગ, લાગ તું લાગ ભગ તું.
પા તું પ્રીતિ રસ પ્યારી આપું જ જ મુખેથી.
માગ માગ તું માગ ભગ તું.

રઘો—

૧૨

દેવી હુનિયાની સાચી, દેવી હુનિયાની સાચી,
એક દમડી દમડી દમડી-દેવી.
દમડી છૂટે ના છે તટે ચમડી, ચમડી, ચમડી-દેવી.
અહીં છે દમડીનો દરબાર,
જહીં છે કપટી કારોબાર.
હયાતું નામ નહીં તસબાર,
સદા છે એકજ ઉર વિચાર,
અહીં છે દમડી, તહીં છે દમડી, કહીં છે દમડી,
લાવો ઠાઠ દમડી, દમડી દમડી-દેવી હુનિયા.

૧૩

રઘો—તારા બેબન વનમાં આ બમરો મદ ઘેલો
યઇને ધુમે-તારા.
રંગીલો રસઘેલો બમરો, આ રસ કળીઆને
મુમે રંગીલો.

નાથી—રંગીલા બમરા આવો

રઘો—આંચો રંગીલી આંચો.

નાથી—રસઘેલા બમરા આવો

રઘો—આંચો રસઘેલી આંચો.

નાથી—અલબેલા બમરા આવો.

રઘો—આંચો અલબેલી આંચો.

આવો કુસુમ રસ પાઓ, મધુર ખીલી વસંત

ઠહાલી આ સમે—હો બમરા રસ કળીજાને ચુમે—

તારા

૧૪

રઘો—અરે વાહ મહેરબાન,

નાથી—જાણ્યા એ તો હવે જાઓ મહેરબાન—અરે.

રઘો—તાણી તીરછી બમર કમાન

મારો નહીં નેણોનાં બાણુ

નાથી—છોડો છેડ છોડો તોફાન,

બહાર વારી જોખનપેં જન—અરે મહેરબાન—

જાણ્યા એતો.

નવલ—

૧૫

જે ગોરી બેઠી અશોકની ડાળે,

જે ગોરી આડી આંખે મને જાળે;

જે ગોરી ઉડી ગગન ચડી બેઠી,

જે ગોરી છુપી પવન માંહી પેઠી.

જે ગોરી ખુલી વાદળ દોરી ઝાલી,

જે ગોરી ઝુલી હવાને ઉછાળી;

જે ગોરી છુટી તુટી દોરી ઢીલી,

જો પડી આ પડી, જો ઝીલી ઝીલી.

કુસુમ—

૧૬

નણુલ વીરા અધીરા જરા ધીર ધીર—નણુલ.
 સુકામલ સ્નેહની સજ્જ સજ્જન સજ્જવું છું;
 નિર્મળ નેહ જળ શીતળ છતે છંટાવું છું,
 પરિમળ પુષ્પ જ્યેષ્ઠ બાગથી બહેકાઈછું.
 હૈયા હિંડોળે મારા લાલજી લહેકાવું છું—નણુલ.
 શાન્ત મંત્રે મર્યા પ્રીતિનાં ગીત ગાઉં છું,
 સુધારસ ઝરતાં શાન્ત નયન હું નચાવું છું.
 મીઠી મીઠી હાશ ! મરી શાન્ત વાયુ વાવું છું.
 મીઠી મીઠી શાન્ત નિંદ સાચ્યા શિર છાઉં છું—
 નણુલ.

૧૭

નવલ—સ્વીકારો સહુણી મારા પ્રેમની નિશાની,

કુસુમ—મનમોહના હું માથે ચઢાવું—સ્વીકારો.

ઐ નિશાનીથી બંધાણી મારા નાયથી સદાની,

નવલ—મનમોહના હું જીવથી જડાઉં—નિશાની.

હવે તો હું તારો તું મારી સદાની.

કુસુમ—સાક્ષી સુખણુ દેવ, લક્ષ ક્રિયાની.

નવલ—દૈશ હું સુચાણી, દૈશ હું સુચાણી, દૈશ હું સુચાણી
 —સ્વીકારો સહુણી.

અંક ૨ જો.

સર્વસખીઓ

૧૮

શીડ બય મંજનહાર સદાશિવ ભોળાને

મજાએ—શીડ.

માતુ મવાની મરથાર સદાશિવ ભોળાને

મજાએ—માતુ.

અથરણુ સરણુ થનાર, શશિધર સુખ સાન્તિ
બરનાર.

શસ્ત્રમંધર બવજળ તારણુદાર.
ગંગાધર વાંચિછત વર વરનાર.
સ્મયાનના વસનાર, સદાશિવ જોળાને
બજાયે.

માતુ ભવાની-લીડ બય.

સાહેલીઓ—

૧૯

જે વારો તે થોડું રે સતી નારી પતિ સહુ કાંઈ
વારો—જે વારો.

તન મન ધન વારો જીવન જોખન વારો,
પ્રેમથી વારો જીવ પ્રાણ—રે સતી.
ચાણી છે સ્ત્રીનું જે કંઈ ગણો તે સ્વામીરે,
જણો સંહારક સ્વામી. ઉદ્ધારક સ્વામીરે—જે વારો.
તેનીય કાઠી દેવ બીરાજ્યા, પિયુ પ્રતિમા રૂપ,
જણી સ્વામી સેવો રે—
સ્વામી ઉમાવર રૂપ,
સ્રીજ્ઞાને સ્વામી રમાવર રૂપ,
સ્રીજ્ઞાને સ્વામી છે સર્વ સ્વરૂપ;
જણી સ્વામી સેવો રે—જે વારો.

હરબારીઓ—

૨૦

પ્રેમે પ્રસાદી મહાદેવીની, હયો પીજો પ્રેમે પ્રસાદી.
રંગી પ્યાલા મોહપૂર, હો જંગીસૂર—
પ્યાલા પ્યાલા તું સદા રે, બહાલા બહાલા પ્રાણસમાન
છે તન મન ધન સહુ તું પર કુરબાન—પ્રેમે

સાહેલીઓ—

૨૧

મારા સમજે ન જો તો આલી શી બની—મારા.
 ખીટ્યા છે ગાલ આ કે,
 ખીટ્યા છે ચુલાખી કુલો,
 અધરે હાર જો પ્રવાલની—મારા.
 બની બની બસ બહુ બની,
 હાથની લટક,
 ચાલની ચટક,
 અમોઢે વાહ શી ચટક ચાલની—મારા.

મીઠી—

૨૨

જાન બૂદ્યા છે રાજ મુખડાની મલકે—જાન.
 કામણગારી કીકીની હલકે હઠીલા રાજ—જાન.
 ઝાંઝરને ઝણુકે, નેપૂરને રણુકે,
 જોબનીયાની બૂરછીની બનકે હઠીલા રાજ—જાન.
 હાથને લટકે, ચાલને ચટકે,
 પતલ્લી કમર ઢેરે કટકે હઠીલા રાજ—જાન.

૨૩

(સાખી.)

પ્રધાન—સતનો સહાયક રામજી, સત સાથે ફરનાર છે.
 રામ જો રક્ષણુદાર છે, તો દ્રોણ નામ લેનાર છે.
 કુસુમ—જાઓ જાઓ સીધાવો સુખે સલુણા શ્યામજી રે.
 સખી—આવો આવો નિભાવી વેગે નયન વિશ્રામજી રે.
 કુસુમ—રખવાળી કરો શ્રી રામજીરે—જાઓ.
 સખી—ઘેલા વળજો.
 કુસુમ—વચને પળજો.
 નવલ—હોજી, હોજી, મુજ અંતરના આરામજી રે—જાઓ.

વારંજનાઓ—

૨૪

અજર રહો ઈશ પરમ અવતાર,

અમર રહો વિશ્વ વિજય વરનાર—અજર.

દિન દિન ખીલો તન મન જોબન, રંગ રૂપ હો અપરંપાર,

ખન ખન ખન ખન કરતાં ધનથી, બચાવ રહો ભૂપ.

ભંડાર—અજર.

વિજય વાદ્ય ગડગડગડ ગગડે, ફરફર ફરફો વિજય નિશાન

થર થર થરફો દુશ્મન દિલડાં ગાઓ જગ જય જય

ગાન—અજર.

કુસુમ—

૨૫

વચન વાયદો આવો આવો નિભાવો કંથ—વચન.

છાઓ કલંક ન પ્રીતિ ને અંથ—વાયદો,

ક્ષત્રી જાયા છે સત્યે વખણાયા,

સત્યે ગવાયા, સત્યે પૂજાયા.

ડાહ્યા વિચારો એ એક, ક્ષત્રિ કુળ ટેક છાંડો ન

છેક, કુલ વિવેક પંથ—આવો.

નાથો—

૨૬

હારે થાશે થાશે મારાં હૃદાં ઠરી હોસ,

આજ પૂરી થાશે—હારિ.

ધૂધરીયાળાં ઝાંઝર ઝૂમણાં આજ પહેરાશે—હાં રે.

ઝાંઝર ને ઝૂમણાં પહેરી, શેરીયે શેરીયે,

લટકાં મટકાંથી ચાલી,

ઝણુણુણુ ઝણુ ઝણુ ઝણુકારી, નાચીબા જાશે.

—હારિ થાશે.

અંક ૩ બ.

કુંસુમ—

૨૭

શીદ તરસાવો, શીદ ટવળાવો, દિલ દયા લાવો
આવો હવે આવો—શીદ.

વાટલડી જોઈ હું, વાલમજી થાકી,
આંખલડી રોધ, રોઈ પ્રીતમજી પાત્રી;
ઝુખડુ મોહન હવે તો બતાવો—શીદ.

ચોગિની—

૨૮

ઈશ્વર ખુદ જ કરે, તે સારાને માટ;
સમજી શાણી દે તજી, અંતરનો ઉચાટ.
શંકા તજી દે સુભગા, કર વહાલમની વહાર;
તુજથી તુજ પતિ છુટશે, લખ્યો લેખ કિરતાર.

નેપથ્ય—

૨૯

ભોગી ભોગ તજે હવે જોગી સજે જપ જપ;
પૂર્વે રવિ પ્રગટી કહે, જગો પડયું પ્રભાત.

કુંસુમ—

૩૦

છળે જઈ, છળી અરી લાવું, છોડાવી છેલાને,
છોડાવી છેલાને—છળે.

ધરૂં પ્રથમ પુરૂષનો વેષ, દરબારે કરૂં હું પ્રવેશ;
થઈ પ્રગટ પુષ્પસિંહ નામે કહું જવા કુસુમને ઠામે.
લઈ સંગ દાસીને બહેલે, હથિયારબંધ યુવકને,
ઝાઝલ પડદે થઈ દાખલ, દુશ્મન ઘરમાં કરી છલબલ.
આવું બસ લાવું છોડવી હું અલગેલાને—છળે જઈ.

રઘો—

૩૧

દામની છે દુનિયા તમામ માન, સુરખ મનવા

દામને સંભાળ—દામની

દામ વિનાના નર તે ખરને સમાન—મુરખ.

દામ મળે, માખાપ કહે, કરમી કુળદીપક મારે,
નહિ તો કહેશે ક્યાંથી પાક્યો, કુલ માંહે અંગારો
—રે મુરખ.

ગરથ હોય જે ગાંઠ તો નારી, રહે પતિવૃત્ત ધારી,
નહિ તો સૂતો મુકી સરકશે, બલીમ રમવા બારી—રે.
હશે પાસ પૈસો જે તો, પુત્રો પણ સેવા કરશે,
નહિ તો કહેશે ખાતો મફતનો, ક્યારે છુટા મરશે—રે
મુરખ.

કાણુ માતને કાણુ તાત, વળી કાણુ પુત્ર, કાણુ પ્યારી,
સ્નેહ અને સગપણમાં સમજે દામતણી સહુ ચારી,
સમજે દામની દુનિયાદારી, સમજે દામતણી
બલીદારી—રે મુરખ.

૩૨

શીવલી—ખાપાજી હું વધાર્યેલાવી, જીવોને મારી મા આવી.
રધો—જ બ ઘેલી; થઈ શું છોડી,
શીવલી—ના ના ડેલી, બઈ જીવો દોડી,
બચી કરી મને બોલાવી,—જીવોને.

નાથી—

૩૩

સુખ જર જીવન તરવા સહિયર, મન જે આશ ધારા
—સુખ

માનજે બોધ આ અમોલ, એક ખાસ મારો—સુખ
મળ્યું જે રહેજ આવી, તેમાં સંતોષ લાવી,
બહેની ન પીશે છોડી, દૂર ઝેરી લોભ પારો—સુખ
લોભમાં જે લપટાશે ખરે ખત્તાબ ખાશે.
બહુશે હેવાલ મારો, હાલ એવો છે યનારો—સુખ.

મીઠી—

૩૪

અરે રે બહીમ જગ સો તારો
 બુઠો વહેવાર છે રે અરે રે.
 અરે રે નિર્ભય ફરતો નહારો,
 સારાનો સંહાર છે ર-અર .
 ગરીબ રાંધ કસ્તુરી મૃગો, નિર્જન વન વસનાર
 મરે કસ્તુરી કારણે, લાખખો બની ચિકાર.
 સુગુણધારી કસ્તુરી, માટે મૃગો ચિરે છુરી,
 વિના બચે શ્યાન બૂંડો બસનારો—સારાનો.
 ગુલાબ ને ડોલર કળી, અણખીલી ચંટાય,
 માળા કાજ વિધાયને, અર્કકાજ ઉકળાય,
 સુગંધ છે તેમાં બરી, માટે તેને શીરે છરી,
 આવળ તણાં કુલ ન કોઇ જોનારો—સારાનો.
 કાતળી કાતળી શેરડી, હાથે હાથ કપાય,
 ઠાંતે ઠાંત ચવાય ને વાડે વાડ પિલાય.
 સુરસની મધુરી માટે તેને ચિરે છુરી,
 બાવળીઆની બાબુ ન કોઇ જનારો—સારા.

કુસુમ—

૩૫

મીઠા મીઠા વીણાના તાર બોલે,
 મારા તનના એ સાથ તાર ડોલે,
 મળી બેના જે તાર સંગ વાગે,
 અલબેલી તો આર રંગ બગે.

કુસુમ—બોલ બોલરે ગુમાની ગોરી બોલ,
 કંઈ કાઢીલનો કંઈ ખોલ ખોલ—બોલ.

મીઠી—છાઠ છાઠ છઠલા છોડો છોડ,

કુસુમ—મન મોહના ન મુખ આમ બોલ,
 જો આ ગુલાબી ગાલે દીવાનો બન્યો.
 આ મરકતાં ઝણાલે મસ્તાનો બન્યો,
 તુજ પ્રેમ દીપ ઉજલે પરવાનો બન્યો,

મીઠી—કામી અંધ તું એકાલે મરવાનો બન્યો,

કુસુમ— મરવાનો બન્યો નહિ, ઠરવાનો બન્યો કાંઈ-બોલ.

મીઠી—

૩૭

આવી સોહીની સુરત પર, મોહીની સુરત પર બેબન
 કેણુ ન વારે—આવી.

મતવાલાં નેણું બદ્ડ ડાર,
 (સાખી)

૩૫ વસે ક્યાં ધન પર, કે તન પર વસનાર ?

મીઠી—જેજેના મન પર વસે, તે ૩૫નો અંબાર-વાહરે-આવી

૩૮

દરબારી—કબૂલ છે, કબુલ છે કબુલ હબર વાર છે—કબુલ-

કુસુમ—તો થાઓ સહ તઈયાર,

વીર વિચારની શી વાર છે.

દરબારી—નારી વેશધારી બશુ, યત્ર મહેલની મોઝાર,

પછી તો તીખી ટેકને આ તેજલી તરવાર છે.

પ્રધાન—મહારાણીની રજ લઉં-

કુસુમ—હું પણ જઈને સજ થઉં.

દરબારી—બલેસિધાવો સર્વ જન હુકમ મળે તઈયાર છે કબુલ
 રધો—

૩૯

હાય હાય હાયરે હમડી હાય, ગઈ કંઈકાઈ બતાવો

ને ભાઈ—હાય.

નાથી—અય ધન પાપીનું પ્રલ્લે અય ખાય ધન ચોરીનું
 ચોરજ ખાય—અય.

રઘો—ચમડી હ્યો પણ હમડી ઘો.

નાથી—હવે હરીનું નામ જયો.

રઘો—હાયરે હમડી, હાયરે હમડી, હાયરે હમડી, હાયહાય,
હાય, હાય, હાય, હાય, હાય, હાય.

૪૦

મીઠી—છાડો આશું અરે રે (૨)

જેશે કાઈ તો કહેશે છિનાળ,

કુસુમ—એમાં ચાની ડરે છે (૨)

હજું હું છું કુંવારી બાળ,

!

(સાખી)

મીઠી—આળ ચઢેલી બાળનો, કાઠ ન ગ્રાવે હાય.

કુસુમ—તો આ બંદો પ્રેમથી, પરણી યાશે નાય.

મીઠી—જવાં આ બાઈ હરખાં,

તેવા છે આ બાઈ સરખા.

કુસુમ—કહે કેવી જુગતિ છે જોડી દીધી જોડ,

મીઠી—નહિ ખામી કે ખોડ—છાડો.

કુસુમ—લટક મટક ચટકાં ભરી

જવી ફકકડ નાર

જવો ફકકડ ફાંકડો અકકડ આ સરદાર

મીઠી—ફકકડ અકકડ તો સાચા,

પણ છે હેયાના કાચા,

કુસુમ—વચન લે આપું તને દિવસને રાત,

લઈછું ચુંબન હુંસાત

નામ.....છાડો.

સર્વે—

૪૧

શ્રી-હરિ દે તું પરમાનંદ રસે સ્થિતિ જરી
 સદા મન તુજ ચરણ હીતરહે કુપદના મહને પરકરી
 નીતિ ન્યાયે દયા કામાયે, રહે સદાયે, દીલ ઠરી
 રહે ધરમ કરમના ધ્યાન મહી
 જય વરી વિજય વરી—દેતું.

